

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.kotab.ir

تأثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه

محسن صبوری فیروزآبادی

www.ketab.ir

سرشناسه: صبوری فیروزآبادی، محسن، ۱۳۶۱.
عنوان و بدید آورنده: تأثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه / نویسنده محسن
صبوری فیروزآبادی.
مشخصات نشر: قم، آیات ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری: ۲۲۱ صفحه
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۰۰۱-۹-۱
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: علوم سیاسی (فقه) - اسلام و دولت - اسلام و روابط بین‌المللی
رده‌بندی کنگره: BP ۲۲۶/۵
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۶۸
شماره کتاب شناسی ملی: ۶۰۴۶۱۲

انتشارات آیات

۰۹۱۰۷۷۱۷۱۸۷

شناسنامه

عنوان کتاب:..... تأثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه
نویسنده:..... محسن صبوری فیروزآبادی
ناشر:..... آیات
تیراژ:..... ۵۰۰ جلد
قیمت:..... ۳۰۰۰۰ تومان
نوبت چاپ:..... چاپ اول / ۱۳۹۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
۱- بیان مساله و قلمرو آن.....	۱۳
۲- ضرورت تحقیق.....	۱۴
۳- اهداف و فوائد تحقیق.....	۱۴
۴- پیشینه تحقیق و امتیازات پژوهش حاضر.....	۱۵
۵- روش تحقیق.....	۱۸
۶- سوالات تحقیق.....	۱۸
۷- فرضیه‌های تحقیق.....	۱۹
۸- کاربرد نتایج تحقیق.....	۲۰
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۲۱
گفتار اول: مفاهیم.....	۲۲
۱. تقیه.....	۲۲
الف: مفهوم لغوی تقیه.....	۲۲

۲. مفهوم فقه سیاسی ۲۵

الف: تعریف فقه ۲۵

ب: تعریف سیاست ۲۶

ج: تعریف "فقه سیاسی" ۲۸

۳. مفهوم سیاست داخلی ۳۱

۴. مفهوم سیاست خارجی ۳۲

گفتار دوم: کلیات ۳۴

۱. مشروعیت تقيه ۳۴

۲. اقسام تقيه ۳۹

الف: تقسیم تقيه بر اساس حکم تکلیفی آن ۴۰

ب: تقسیم تقيه بر اساس منشأ آن ۴۲

ج: تقسیم تقيه بر اساس "مُتَّقَى عَنْهُ" ۴۴

فصل دوم: تأثیر قاعده تقيه بر مشروعیت و حاکمیت ۴۶

مقدمه ۴۷

گفتار اول: عدم تبیین مبنای اصیل مشروعیت ۵۱

۱. پیامبر اکرم و مساله حاکمیت و مشروعیت ۵۳

۲. امیرالمومنین (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۵۵

۳. امام مجتبی (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۵۸

۵. امام سجاد (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۶۲

❖ ۶ ..... تأثیرات قاعده تقيه بر فقه سیاسی شیعه

۷. امام صادق (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۶۶

۸. امام کاظم (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۷۳

۹. امام رضا (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۷۵

۱۰. امام هادی (ع) و مساله حاکمیت و مشروعیت ۷۶

عالمان شیعه و مساله حاکمیت و مشروعیت ۷۸

تأثیر قاعده تقيه بر نظریه سیاسی شیعه در باب مشروعیت ۹۲

گفتار دوم: خودداری از قیام در برابر حاکمان جور ۹۳

گفتار سوم: به کار بردن تعبیری همچون امیر المؤمنین در رابطه

با حاکمان جور ۱۱۴

گفتار چهارم: پذیرش همکاری با حاکمان جور ۱۲۱

۱. پذیرش مسئولیت‌های مختلف حکومتی ۱۲۲

۲. پذیرش مسئولیت‌های مختلف توسط خواص ۱۲۴

۳. وزارت علی بن یقطین ۱۳۱

۴. پذیرش ولایت عهدی توسط امام رضا (ع) ۱۳۲

۵. ورود برخی از فقهاء در مناصب حکومتی ۱۳۲

بررسی علل تصدی مناصب حکومتی ۱۳۲

گفتار پنجم: منافات ظاهری تقيه با مشروعیت ۱۳۹

نقد شبهه تعارض تقيه با مشروعیت حکومت ۱۴۱

گفتار ششم: توهم استناد جمهوریت به قاعده تقيه ۱۴۳

فصل سوم: تأثیر قاعده تقيه بر سیاست داخلی ۱۴۹

مقدمه ۱۵۰

گفتار اول: تأثیرات قاعده تقیه در حوزه قانون گذاری ۱۵۰

الف: تأثیرات قاعده تقیه بر حقوق قانونی اقلیت ها ۱۵۱

۱- پرداخت جزیه ۱۵۱

۲- تأمین بخشی از مخارج لشکریان اسلام ۱۵۴

۳- ممنوعیت تبلیغات دینی ۱۵۶

۴- محدودیت در تعلیم و تربیت ۱۵۸

۵- محدودیت در اعطای مجوز ساختمان سازی ۱۶۰

۶- پرداخت خمس زمین خریداری شده توسط ذمی ۱۶۱

۷- تفاوت در دبه ۱۶۲

۸- مبنا قرار دادن شریعت اسلامی در قضاوت میان اهل کتاب ۱۶۳

۹- عدم اعطاء مسئولیت به اهل کتاب ۱۶۵

ب: تغییر و یا حذف برخی مجازات‌های اسلامی ۱۶۷

گفتار دوم: تأثیر قاعده تقیه بر مباحث اجرائی ۱۷۰

الف: تأثیر قاعده تقیه بر امور فرهنگی ۱۷۰

۱- ممنوعیت هتک مقدسات و دامن زدن به اختلافات مذهبی ۱۷۰

۲- عدم سختگیری در رابطه با برخی منکرات ۱۷۲

۳- آزادی اقلیت‌ها در تبلیغات دینی ۱۷۳

ب: تأثیر قاعده تقیه بر امور اقتصادی؛ ۱۷۳

۱- تأثیر قاعده تقیه در پذیرش قوانین و معاهدات ۱۷۳

۲- تأثیر قاعده تقیه بر احکام اقتصادی اقلیت ها ۱۷۴

ج: تأثیر قاعده تقیه بر امور سیاسی ۱۷۴

۱- تأثیر قاعده تقیه بر چگونگی برخورد با مخالفان داخلی ۱۷۴

❖ ۸ ..... تأثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه

۲- تأثیر قاعده تقیه بر میزان مشارکت بخشیدن به اقلیت‌ها در

ساختار سیاسی ۱۷۶

گفتار سوم: تأثیر قاعده تقیه بر مباحث نظارتی ۱۷۶

نتیجه فصل ۱۷۹

فصل چهارم: تأثیر قاعده تقیه بر سیاست خارجی ۱۸۱

گفتار اول: تأثیر قاعده تقیه بر میزان پیگیری اهداف فراملی ۱۸۳

۱. تبلیغ اسلام و تشیع در جهان ۱۸۳

۲. صدور انقلاب اسلامی ۱۸۵

۳. دفاع از سرزمین‌ها و ملت‌های اسلامی ۱۸۸

۴. حمایت از مستضعفین جهان ۱۹۱

۵. مقاومت در برابر سلطه جویی مستکبران ۱۹۲

گفتار دوم: تأثیر قاعده تقیه بر مسأله جهاد و دفاع ۱۹۴

۱. صلح پیامبر در حدیبیه ۱۹۴

۲. پذیرش حکمیت از سوی امیرالمومنین (ع) ۱۹۶

۳. صلح امام مجتبی ۱۹۷

گفتار سوم: تأثیر قاعده تقیه بر قوانین و معاهدات بین‌المللی ۱۹۹

۱. عدم تعارض با احکام اسلامی ۲۰۰

۲. عدم ایجاب تسلط کفار بر مسلمانان ۲۰۱

فهرست و مقدمه ..... ❖ ۹

۳. عدم تعارض با اهداف فراملی حکومت اسلامی ۲۰۲

۴. عدم تعارض با مصلحت جامعه اسلامی ۲۰۳

نتیجه فصل: ۲۰۴

جمع بندی و نتیجه گیری نهایی ۲۰۵

فهرست منابع ۲۰۷

www.Ketab.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام، على سيدنا و نبينا
ابى القاسم محمد وآله الطيبين الطاهرين المعصومين سيما بقيه
الله فى الارضين و لعنه الله على اعدائهم اجمعين.

چکیده:

قاعده تقيه یکی از قواعد مهم فقهی است که تأثیرات گسترده آن را می‌توان در ابواب مختلف کتابهای فقهی مشاهده نمود. با این همه - به دلیل نو پدید بودن عموم فقه‌های مضاف و از جمله فقه سیاست- اطلاع یافتن بر تأثیرات قاعده تقيه بر فقه سیاسی، نیازمند فحص و بررسی جداگانه و دقیق می‌باشد. از این رو در این نوشتار تلاش شده است تا به روش تحلیلی توصیفی، تأثیرات این قاعده مهم در دو حوزه سیاست داخلی و سیاست خارجی به صورت خاص، مورد فحص موضوعی و بحث فقهی قرار داده شود.

در عرصه مباحث مربوط به مشروعیت حاکمیت، قاعده تقیه، از یک سو، در مواقع متعدد، بر میزان تبیین مبنای مشروعیت از سوی امامان معصوم (ع) و عالمان شیعه تأثیرگذار بوده و در برخی مواقع نیز موجب بروز رفتارهایی از سوی آن بزرگواران شده است که توهّم پذیرش مشروعیت حاکمان جور را از سوی آنها به دنبال دارد؛ رفتارهایی همچون: پرهیز از قیام در برابر طاغوت‌های زمان، عدم تلاش در راستای برپا نمودن حکومت اسلامی، به کار بردن تعبیری همچون "امیرالمومنین" و... در رابطه با خلفای جور و پادشاهان ظالم، همکاری با حکومت‌های طاغوتی و پذیرش مسئولیت‌های سیاسی - اجتماعی از جانب آنان...

همچنین در حوزه مباحث مربوط به مشروعیت، باید به دو مطلب اساسی توجه داشت: اول آنکه مشروعیت حکومت اسلامی در زمان غیبت، از ادله و پشتوانه‌های مستحکم کلامی و فقهی برخوردار بوده و ظواهر برخی روایات ضعیف در باب تقیه، تاب معارضه با ادله مذکور را نداشته و خدشه‌ای بر مشروعیت حکومت اسلامی در زمان غیبت، وارد نمی‌سازد. دوم آنکه عنصر جمهوریت و توجه به رأی مردم، به عنوان یک رکن اصلی از ارکان حکومت اسلامی، ریشه در آیات و روایات و مبانی پیشرفته اسلامی داشته و تصور اینکه دلیل پذیرش آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی، التزام به مقتضیات

قاعده تقیه در عرصه بین الملل می‌باشد، توهمی بیش نیست. در حوزه سیاست داخلی در سه محور عمده این حوزه - یعنی: عرصه‌های قانون گذاری، اجرائی و نظارتی- قاعده تقیه تأثیر گذار است که نتایج این تأثیرات را می‌توان در قانون اساسی جمهوری اسلامی، قانون مجازات اسلامی و عملکرد دستگاه‌های اجرائی و نظارتی مشاهده نمود.

نتایج این قاعده مهم فقهی در حوزه سیاست خارجی نیز در مسائل مهمی همچون: میزان پیگیری اهداف فراملی، -مانند: تبلیغ اسلام و تشیع در جهان، صدور انقلاب اسلامی، دفاع از سرزمین‌ها و ملت‌های اسلامی، حمایت از مستضعفین جهان و مقاومت در برابر سلطه جویی مستکبران، مساله جهاد و دفاع و تعیین چگونگی مواجهه با قوانین و معاهدات بین المللی، قابل ملاحظه است.

کلیدواژه ها: تقیه، فقه، فقه سیاسی، تأثیر تقیه، سیاست داخلی، سیاست خارجی.

مقدمه

۱- بیان مساله و قلمرو آن

قاعده تقیه یکی از قواعد مهم فقهی است که سه جهت حکومت ادله آن بر ادله احکام اولیه- می تواند بسیاری از احکام شرعی در ابواب مختلف فقه را دستخوش تغییر و دگرگونی نماید. از آنجا که محققین، مباحث فقه را به مباحث فردی و مباحث اجتماعی تقسیم نموده اند، در اینجا این سوال به وجود می آید که آیا قاعده تقیه، تنها در صدد تضييق دایره احکام فردی است و یا اینکه می توان تأثیرات آن را در حیطه مباحث اجتماعی اسلام و- به طور خاص - مباحث فقه سیاسی نیز مشاهده نمود؟ در واقع، نگارنده بر آن است تا در این نوشتار، به بررسی تأثیرات گوناگون قاعده تقیه بر مباحث مختلف فقه سیاسی بپردازد؛ تأثیراتی که دامنه آن می تواند بسیاری از مسائل سیاست داخلی و خارجی را در بر بگیرد.

در حوزه سیاست داخلی در سه محور عمده این حوزه -

یعنی: عرصه های قانون گذاری، اجرائی و نظارتی- قاعده تقیه

تأثیر گذار است. در حوزه سیاست خارجی نیز تأثیر تقیه در مسائل

مهمی همچون: میزان پیگیری اهداف فراملی، مساله جهاد و دفاع و

تعیین چگونگی مواجهه با قوانین و معاهدات بین المللی، قابل ملاحظه است.

۲- ضرورت تحقیق

این تحقیق افزون بر کاربردی و نبودن مباحث آن از دو جهت ضرورت دارد:

یکم: لزوم توجه به مبانی فقه سیاسی بالاخص قواعد و اصول آن به ویژه قاعده تقيه؛ زیرا این مباحث در تدوین اصول اساسی سیاست داخلی و خارجی حکومت اسلامی و نیز اجرای این اصول بسیار تأثیر گذار است.

دوم: نقش تعیین کننده این بحث در پاسخگویی به بسیاری از مسائل فقه سیاسی و چرایی سیاست‌های داخلی و خارجی حکومت اسلامی، بر کسی پوشیده نیست و از مباحث این تحقیق نیز آشکار می‌گردد.

۳- اهداف و فوائد تحقیق

بی شک قواعد فقهیه در فرایند استخراج نظامات اسلامی، نقش تعیین کننده‌ای دارند. از این رو بررسی تأثیرات قاعده تقيه بر فقه سیاسی شیعه می‌تواند ما را در استخراج نظام سیاسی مطلوب دین، یاری نماید.

مباحث این تحقیق می‌تواند توسط قانون‌گذاران در تشریح و اجراء قوانین مورد استفاده قرار گیرد. همچنین مباحث آن در تطبیق سیاست خارجی کشور بر قوانین اسلامی می‌تواند راهگشا باشد.

۴- پیشینه تحقیق و امتیازات پژوهش حاضر

قواعد فقهیه همواره در کنار اصول فقه، تأثیر فراوانی بر استنباط احکام شرعی داشته‌اند. با این وجود فقیهان شیعه تا مدت‌ها به تالیف کتابی مستقل با عنوان "قواعد فقهیه" مبادرت ننموده و تنها به طرح برخی قواعد مهم فقهی در ضمن مباحث اصولی و فقهی و یا حد اکثر تدوین رساله‌های مستقل در رابطه با برخی قواعد فقهی خاص، اکتفا می‌نمودند.

در واقع اولین کتابی که توسط یک عالم شیعه و هدف جمع آوری قواعد فقهیه نگاشته شده است، کتاب "القواعد و الفوائد" شهید اول (ره) می‌باشد؛ مولف تلاش نموده است تا در این کتاب، قواعد موثر در عملیات استنباط را در قالب یک کتاب مستقل تدوین نماید؛ هر چند همه قواعد مطرح شده در این کتاب، قاعده فقهی نبوده و در کنار قواعدی همچون قاعده تقیه، برخی از قواعد ادبی و... را نیز می‌توان در این کتاب ملاحظه نمود.

این کاستی و نقیصه باعث شد تا برخی از فقیهان معاصر، کتابهای مستقلی با عنوان "قواعد فقهیه" بنگارند که از میان کتابهای مذکور می توان به کتاب "القواعد الفقهیه" مرحوم بجنوردی، کتاب "القواعد الفقهیه" مرحوم آیت الله العظمی فاضل لنکرانی و کتاب "القواعد الفقهیه" آیت الله العظمی مکارم شیرازی اشاره نمود.

و اما در میان قواعد فقهیه، قاعده تقيه از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ تأثیرات گسترده این قاعده بر ابواب مختلف فقه را می توان در غالب ابواب و مسائل موجود در کتابهای فقهی مشاهده نمود. لذا اهمیت فوق العاده ی این قاعده در مباحث کلامی و تأثیرات عمیق و فراگیر آن بر مسائل مختلف فقهی باعث شده است تا همواره متکلمان و فقیهان بسیاری- در قالب رساله های مستقل و یا در ضمن مباحث کلامی و فقهی-، به بررسی مسائل مربوط به این قاعده بپردازند؛ محقق کرکی و شیخ اعظم انصاری از جمله عالمانی هستند که رساله مستقلی در رابطه با قاعده تقيه تدوین نموده اند. همچنین بعدها بحث از این قاعده در اکثر کتابهای نگاشته شده با عنوان "قواعد فقهیه" نیز مشاهده می شود.

تخصصی شدن فقه از یک سو، و گسترده بودن دامنه قواعد فقهیه از سوی دیگر، باعث شده است تا برخی از محققین معاصر در صدد تدوین قواعد فقهیه مضاف - همچون: قواعد فقه سیاسی، قواعد فقه الاقتصاد و...- بر آیند. البته در این میان تا کنون کتابی که در بر دارنده خصوص قواعد فقه سیاسی باشد، نوشته نشده است؛ هر چند کتاب "قواعد فقه سیاسی" اثر روح الله شریعتی همین عنوان را دارد اما بر خلاف عنوان کتاب، این گونه نیست که همه قواعد مطرح شده در آن، قواعد فقه سیاسی باشند بلکه برخی از این قواعد، قواعد فقه اجتماعی و یا قواعد فقه حکومتی هستند که رابطه آن با قواعد فقه سیاسی، عام و خاص مطلق می باشد.

با توجه به مطلب فوق، طبیعی است که یافتن کتاب یا مقاله ای که از میان قواعد فقه سیاسی، به صورت خاص، به بررسی تاثیرات سیاسی قاعده تقیه، پرداخته باشد، بسیار دور از انتظار است. با این همه، می توان از یک مقاله نام برد که تلاش نموده است تا تاثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه را بررسی نماید؛ جناب نائب علی کمیلی نگارنده این مقاله، عنوان "تقیه و کاربرد آن در فقه سیاسی شیعه" را برای مقاله خود انتخاب نموده و در ضمن آن به بررسی تاثیرات قاعده تقیه بر سیره سیاسی ائمه (ع) و برخی از مسائل فقهی پرداخته است. با این همه به نظر می رسد

که هنوز جای یک تحقیق کامل و فراگیر - که تأثیرات قاعده تقیه را در بخشهای مختلف فقه سیاسی بررسی نموده باشد - در این عرصه خالی است. از این رو در رساله حاضر تلاش شده است تا در حد امکان، تمامی تأثیرات قاعده تقیه در بخش های مختلف فقه سیاسی - اعم از مباحث مربوط به سیاست داخلی و مباحث سیاست خارجی - به صورت منظم و منسجم مورد بحث قرار گیرد. همچنین نگارنده در اکثر مباحث سعی نموده است که مطالب مورد ادعا را به کلمات صریح فقیهان نامدار شیعه مستند سازد. تطبیق تأثیرات قاعده تقیه بر قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی و رویه ی اجرائی جمهوری اسلامی، یکی دیگر از مزایای موجود در رساله حاضر می باشد.

۵- روش تحقیق

روش این تحقیق تحلیلی توصیفی است که با استفاده از کتابخانه‌ها و نرم افزارها به گردآوری اطلاعات و سپس دسته بندی و تحلیل آنها پرداخته شده است.

۶- سوالات تحقیق

سؤال اصلی: قاعده تقیه چه تأثیراتی بر فقه سیاسی شیعه

دارد؟

سوالات فرعی:

۱- مفاد قاعده تقیه چیست؟

۲- قاعده تقیه چه تأثیراتی بر مباحث مربوط به سیاست

داخلی دارد؟

۳- قاعده تقیه چه تأثیراتی بر مباحث مربوط به سیاست

خارجی دارد؟

۷- فرضیه‌های تحقیق

۱- مفاد قاعده تقیه برداشتن احکام الزامی است در مواردی که خطری نسبت به فرد مسلمان از سوی مخالفان و دشمنان وجود داشته باشد.

۲- قاعده تقیه در حیطه مباحث مربوط به سیاست داخلی می‌تواند مسائل مهمی همچون: چگونگی تعامل با حکومت جور، کیفیت تدوین ساختار سیاسی، میزان پابندی به احکام اولیه اسلام در روند قانون گذاری، نوع تعامل حاکم اسلامی با منتخبین ملت، قلمرو آزادی‌های مدنی، چگونگی برخورد با مخالفین داخلی حکومت اسلامی و حقوق اقلیت‌ها را تحت تأثیر قرار دهد.

۳- در بخش مربوط به سیاست خارجی نیز، این قاعده فقهی می‌تواند مسائل متعددی را تحت تأثیر قرار دهد؛ مسائلی از قبیل: میزان پیگیری اهداف فراملی (تبلیغ اسلام، دفاع از سرزمین‌ها و

❖ ۲۰..... تأثیرات قاعده تقیه بر فقه سیاسی شیعه

ملت‌های اسلامی، دفاع از مظلومین، مبارزه با مستکبرین)، مسأله جهاد و صلح و مباحث مربوط به قوانین و معاهدات بین‌المللی.

۸- کاربرد نتایج تحقیق

نتیجه این نوشتار می‌تواند محققین و دانش پژوهان فرهیخته را در مسیر تحقیق پیرامون مباحث فقه سیاست و استخراج نظام سیاسی مورد نظر اسلام یاری نماید.

www.ketab.ir